

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'İN ROMANLARINDA FİZYOLOJİ-PSİKOLOJİ İLİŞKİSİ

THE PHYSIOLOGY-PSYCHOLOGY RELATION IN HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'S NOVELS

YASEMİN MUMCU

Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
mumcu.yasemin@gmail.com

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
III/7 (Özel Sayı), Aralık | December 2018, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 27.11.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 09.12.2018
Sayfa | Pages : 93-111
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.81>

This article was checked by

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'İN ROMANLARINDA FİZYOLOJİ- PSİKOLOJİ İLİŞKİSİ*

Yasemin MUMCU

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.7, Aralık 2018, Sayfa: 93-111

ÖZET

Türk edebiyatında nesrin hemen her alanında eser vermiş olan Halit Ziya Uşaklıgil'in, dördünü İzmir'de dördünü İstanbul'da yayımladığı romanlarında realist ve natüralist yazarların etkisinde kaldığı görülmektedir. Halit Ziya'ya göre romanın önemli unsurlarından biri olan karakterler, ayrıntılı bir biçimde tasvir edilmeli ve bu yapılırken fizyoloji-psikoloji uyumuna da dikkat edilmelidir. Kadın karakterlerin daha ayrıntılı ve daha canlı çizildiği romanlarında bu uyum kendini gösterir. Determinizm ilkesini takip eden yazar, karakterlerini kıyafet-beden-psikoloji uyumu içinde objektif metotlarla başarılı bir şekilde okuyucularına sunmuştur. Bu makalede yazarın romanlarından yola çıkılarak insan fizyolojisi ile psikolojisi arasındaki bağlantının örnekleriyle açıklanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Roman, kıyafet, fizyoloji, psikoloji, uyum.

THE PHYSIOLOGY-PSYCHOLOGY RELATION IN HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'S NOVELS

ABSTRACT

It is apparent that Halit Ziya Uşaklıgil, who has many Works in almost every realm of prose in Turkish literature, was influenced by the realist and the naturalist authors in his novels, four of which were published in Izmir, and four in İstanbul. According to Uşaklıgil, characters, one of the most important elements of a novel, should be described in details, and in doing so, physiology-psychology harmony should also be paid attention. In his novels, in which female characters are emphasized in details and vividly, that harmony becomes more apparent. Following the underpinnings and principles of determinism, Uşaklıgil has a very successful, objective style of presenting his characters to his readers along with a fine harmony of appearance-body-psychology. This article is aimed at illustrating the relationship between human physiology, considering the novels of the author.

Keywords: Novel, appearance, physiology, psychology, harmony.

* Bu yazı, *International Journal of Turcologia* dergisinde (Volume II- N.4, Autumn 2007) İngilizce yayımlanan makalenin Türkçe'ye çevrilmiş halidir.

Giriş

1868 yılından 1945 yılına kadar yaklaşık seksen yıllık ömrünün altmış yılını edebiyata hasreden Halit Ziya Uşaklıgil, romandan büyük ve küçük hikâyeye, mensur şiirden tiyatroya, gezi ve hatıra yazılarından eleştiriye kadar nesrin hemen her alanında eser vermiş büyük bir sanatkârdır. Yazdığı her eser titiz bir çalışmanın, dikkatli bir gözlemin ve derin araştırmaların ürünüdür.

Halit Ziya'nın romanlarını İzmir dönemi ve İstanbul dönemi olarak iki grupta incelemek mümkündür. İzmir dönemi romanlarının ilki, gazetede baştan sona tefrika edilmesine rağmen çeşitli nedenlerle kitap haline getirilememiş¹ ve Türk edebiyatının ilk realist romanı olan *Sefile'* dir. Daha sonra sırasıyla *Hikâye* isimli eserinde de üzerinde durduğu ve iki genç kızın aynı erkeğe duydukları aşkı ve trajik sonu anlatan *Nemide*, adı geçen bu romanlara nazaran kendisinin de roman tarzı ve üslûbunun tam bir istikrara kavuşan eseri olarak nitelendirdiği *Bir Ölünün Defteri* ile fakir-zengin tezadının işlendiği ve yine 3'lü aşkı konu alan *Ferdi ve Şürekâsı* yayımlanmıştır.

İstanbul'a gittikten sonra yazdığı ilk roman, kahramanı Ahmet Cemil'in şiire getirmek istediği yeniliklerden yola çıkarak eski şiir ile yeni şiiri kıyaslamasını, platonik aşkını ve hayatın acı gerçekleriyle karşılaşmasını anlatan *Mai ve Siyah'* tir. Daha sonra ise Halit Ziya'nın en başarılı romanı olarak kabul edilen *Aşk-ı Memnû*, toplum hayatından kesitlere yer verilen *Kırık Hayatlar* ve yazarın ölümünden sonra kitap haline getirilen *Nesl-i Âhir* yayımlanmıştır. Bu romanlar içinde özellikle *Mai ve Siyah* ile *Aşk-ı Memnû*, Türk romanının zirve eserleri arasında kabul edilmektedir.

Biz bu çalışmada Servet-i Fünûn dönemi Türk edebiyatı içerisinde şahsına münhasır bir yer tutan Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarında yarattığı, işlediği kahramanların fiziksel özellikleriyle psikolojileri arasındaki münasebeti çeşitli açılardan irdelemeye çalışacağız.

Fizyoloji-Psikoloji Arasındaki İlişki ve Bu İlişkiye Dair Örnekler

Gerçek anlamda romanın edebiyatımıza girdiği Tanzimat döneminde verilen ilk eserlerde, kişilerin fiziksel özellikleri üzerinde çok fazla durulmamış ve kalıp halinde tanıtılması yoluna gidilmiştir. Bu ilk örneklerde fiziksel özellikler fonksiyonel bir amaçla kullanılmadığı için kişilerin ruh durumlarının fizyonomi yardımıyla açıklanmasına da rastlanmaz. Bahsi geçen konudaki ilk somut adımlar realizm akımının çekim alanına giren yazarlarımızda görülür ki Samipaşazâde'nin *Sergüzeşt* romanı, karakterlerinin fiziksel özellikleriyle bu

¹ Ö. Faruk Huyugüzel, *Halit Ziya Uşaklıgil (Hayatı, Sanatı, Eserlerinden Seçmeler)*, MEB Yay., İstanbul, 1995, s. 33.

özelliklerin şekillendirdiğine inanılan psikolojileri arasındaki doğrusal ilişkinin gözlemlendiği ilk eserlerden biri olur. Romanın başat karakterlerinden biri olan Celal Bey'in fiziksel ve ruhsal yapısı arasında kurulan² ilgiyi yansıtan tasvirler, bu konuya örnek olarak gösterilebilir.

Nâbizâde Nazım Zehra'da "insanın ruhsal ve bedensel eğilimlerini ortaya koymuş"³, Suphi'yi felakete götüren nedenlerin başında Sırrı Cemal ve Ürani'ye duyulan bedensel tutkunluğun altını çizmek istemiştir. *Araba Sevdası*'nın mirasyedi kahramanı Bihruz Bey'in psikolojisi ile fiziksel özellikleri arasındaki paralellik Recaizâde Mahmut Ekrem tarafından giyim kuşam tasvirleri ile de desteklenmiştir.

Roman kişilerinin fiziksel ve ruhsal görüntüleri arasında oldukça güçlü ilişkiler kuran, kişiyi, içerisinde bulunduğu ruhsal veya fiziksel şartlara göre kurgulayarak hareket ettiren Halit Ziya Uşaklıgil, fizyonominin roman sahasındaki çok önemli numunelerini vermiş olmakla bu çalışmanın da genel çerçevesini oluşturmaktadır. Yazarın *Sefile*'den *Nes-i Âhir*'e kadarki tüm roman kişilerini bu dikkatle ele almadan önce bizzat yazarın bu konudaki görüşlerine kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Halit Ziya, romantiklerle realistleri kıyasladığı *Hikâye* isimli eserinde kişilerin ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmesinin ne kadar önemli olduğunu şöyle açıklar⁴:

"Gerek romantiklerden olsun, gerek realistlerden, hikâye yazarlarının eserlerine temel olarak kabul ettikleri, ruh durumunun araştırılması olan önemli esas ancak ayrıntılar ile çözümlenebilir. İnsanın duygularını araştıranların betimledikleri insanlar en özel durumlarına kadar okuyucu tarafından bilinmelidir. ... Ünlü hikâye yazarları (...) bir caninin işlediği suç olan cinayetin güdülerini saptamak için fizyolojinin psikoloji ile uyumunu, ilişkisini açıklarlar."

Yazı hayatı boyunca realist ve natüralist akımın çok fazla etkisinde kalan Halit Ziya, kişilerini bütün ayrıntılarına dikkat ederek tanıtırken, onlara "parmağımızın altında atan birer kalp yaratırken", yukarıda ifade ettiği düşünce doğrultusunda fizyoloji ile psikoloji arasındaki uyumu başarıyla verirken, objektif metotlar kullanmaya özen göstermiştir.

Kadın ve erkek arasındaki bir kısım ruhsal ve fiziksel yapı farklılıkları, temsil ettikleri grubun genel nitelikleri doğrultusunda şekil alarak Halit

² Olcay Önertoy, *Halit Ziya Uşaklıgil Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri*, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1995, s. 35.

³ Önertoy, s. 44.

⁴ Halit Ziya Uşaklıgil, *Hikâye*, (Yayın Haz: Nur Gürani Aslan), YKY., İstanbul, 1998, s. 25.

Ziya'nın romanlarında gerçek hayatın bir parçasıymışçasına karşımızdadır ki, kişilere yönelik fizyolojik çözümlerimizde daha gerçekçi sonuçlara ulaşmak ve bir sistem dahilinde ilerlemek düşüncesi, bizi karakterleri kadın ve erkek olarak ikiye ayırmaya sevk etmiştir.

Halit Ziya Uşaklıgil üzerinde değerli çalışmaları olan Ö. Faruk Huyugüzel, yazarın romanlarında kadın kahramanların erkeklere nazaran daha canlı ve aktif görüldüğünü belirttikten sonra, kadın kahramanları fiziksel özellikleri, hareketleri ve psikolojileri bakımından ele alırken bu çalışmaya temel olarak kabul ettiğimiz bir gruplandırma yapmıştır⁵:

“Halit Ziya'nın romanlarındaki kadınları sarışın-mavi gözlü ve esmer-siyah gözlü kişiler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bunların fizik yapıları ile psikolojileri ve davranışları arasında da belli ilişkiler vardır. İlk grupta yer alan Mazlume, Nemide, Hacer (Ferdî ve Şürekâsı) ve Nihal gibi genç kızlar asabi, hassas ve hayat karşısında zayıf insanlardır. İkinci gruba giren İkbâl, Nahid, Saniha, Bihter ve Vedide gibi genç kız ve kadınlar ise olgun, kuvvetli, iradeli ya da hayat karşısında mücadeleci kişilerdir. Romanlarındaki kadınların bir kısmını ise meşum kadınlar adı altında sınıflandırmak mümkündür. Mihriban Hanım, Firdevs Hanım ve Bihter, Seniha Hanım ve kızları Nebile ile Neyyir.”

Yazarın romanlarında birinci gruba giren kadın kahramanlar sarışın, mavi - bazen yeşil veya ela - gözlü ve beyaz tenli kişilerdir. *Sefile'*deki Mazlume, *Nemide'*deki Nemide, *Ferdî ve Şürekâsı'*ndaki Hacer ve *Aşk-ı Memnû'*daki Nihal bu grubun başlıca temsilcileri olarak karşımıza çıkar.

Bu karakterlerin ilki olan Mazlume, önce babasını daha sonra da terzilik yaparak kendisine bakan annesini kaybeder ve dilencilik yaparken Mihriban Hanım tarafından yardımcı sıfatıyla eve alınır. Bu olay onun için bir anlamda kurtuluş gibi görünse de aslında uçuruma doğru attığı ilk adımdır. Mazlume'nin tasviri şu şekilde yapılır⁶:

“Mazlume, son derece bir nezaket-i cismaniyeye (ince bir vücut yapısına), güzellikten ziyade letafete malik bir kızdı. Azasında latif bir nahafet (hoş bir zayıflık), cildinde nîm bir şefafet (yarı şeffaflık) tevessü-i bünyevisinin (beden gelişiminin) kuvvetsizliğini göstermekte; simasında zaaftan mütevellid bir halavet-i nazikâne (ince bir hoşluk) görülmekteydi. .. Mazlume'nin en ziyade nazar-ı dikkate isabet eden letafeti, sema kadar derin bir çift mavi göz idi ki uzun kumral kirpiklerle müzeyyen, hafif laciverdî dairelerle muhat idi.”

⁵ Huyugüzel, Halit Ziya Uşaklıgil (Hayatı, Sanatı, Eserlerinden Seçmeler), s. 50.

⁶ Halit Ziya Uşaklıgil, *Sefile* (Yayına Haz: Ö.Faruk Huyugüzel), Özgür Yay., İstanbul, 2006, s. 57.

Halit Ziya, Mazlume'nin bu fiziksel özelliklerini birkaç yerde daha tekrarlayarak onu okuyucunun zihninde iyice belirgin kıldıktan sonra bu özelliklere sahip olan insanların ruh durumuyla ilgili genel bir değerlendirme yapar⁷:

“Mazlume öyle bir tabiatta yaratılmıştı ki o tabiat ashabında teessürât-ı kalbiye bir sürat-i berkıyye ile husule gelir. Kalplerinin olanca hissiyatını küçük bir tesir galeyana getirebilir. En ufak şeylerden hiddet ederler. En vâhî (önemsiz) vakalar fikirlerini değiştirir. En küçük haller sebab-i bükâları (ağlamalarına sebep) olur. Sakindirler, fakat teheyyüçleri (heyecanlanmaları) ani ve şeditir...”

Mazlume'nin bedeniyle ilgili olarak söylenmesi gereken önemli bir nokta da kendisini aynada seyreden kahramanın bu hareketiyle *Aşk-ı Memnû'* nun kadın kahramanı Bihter'in prototipi olarak değerlendirilebileceğidir. Aynanın karşısına geçen Mazlume, kendi güzelliğini seyretilmektedir⁸:

“İnce gömleğinin altında vücudu latif bir surette teressüm ediyordu. Sarı saçları perişan bir surette omuzları üzerine dağılmış, bazı çılgın teller uzun kirpiklerine karışmıştı. Genç kız, Mihriban'ın orada vücuduna (bulunmasına) ehemmiyet vermeksizin mâlik olduğu letafetlerin suver-i mün'akislerini (akseden şekillerini) mahzunane seyrediyordu.”

Nemide'nin tasvir edildiği kısımlar ise *Sefile'* deki tasvirlerle büyük benzerlik gösterir. Nemide'nin de vücudu Mazlume gibi zayıftır ve cildindeki şeffaflık dikkat çekicidir. Aynı zamanda Mazlume gibi güzellik ötesinde daha belirgin ve yüce özellikleri vardır⁹:

“Fakat Nemide şayan-ı dikkat hiçbir letafet-i hususiyeye malik olmadığı halde, o kadar ulvî, o kadar şîr-âmiz (şîrle karışık) bir mecmua-i letaif (güzellik bütünlüğü) arz ediyordu ki, ruh tecessüm etmiş, nurdan bir kisveye bürünmüş zannolunurdu.”

İki genç kızın tasvirinde ortak noktalar bulunmasına rağmen, Nemide Mazlume'ye oranla daha ayrıntılı bir şekilde çizilmiştir¹⁰. Yazar bu çizimi yaparken Nemide'nin olağanüstü özellikleri bulunduğu bahsetmez. Çünkü olağanüstü özelliklere sahip kişiler ancak romantiklerin eserlerinde karşımıza çıkabilir.

⁷ Uşaklıgil, *Sefile*, s. 97.

⁸ Uşaklıgil, *Sefile*, s. 164.

⁹ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nemide* (Yayına Haz: Berna Sağıroğlu), Özgür Yay., İstanbul, 2006, s. 22.

¹⁰ Uşaklıgil, *Nemide*, s. 22-23. Bu bölümde geçen “Nemide ressamaların, heykeltıraşların perestiş ettikleri (taptıkları), hilkatın bedialarını (yaratılışın güzelliklerini) israf ederek halk ettiği vücutlardan değildi.” ifadesi Hikâye'de yer alan şu cümleyi akla getirmektedir: “Romantiklerin hikâyelerinin şahısları mermerden yapılmış heykeller gibi bir şekil gösterir.” Bkz. Uşaklıgil, *Hikâye*, s. 59.

Nemide' de karşımıza çıkan başka bir nokta ise, zengin bir ailenin hayatı konu edilirken dekor ve kıyafetle ilgili unsurlara da fazla yer verilmiş olmasıdır. *Nemide'* nin günün değişik saatlerinde kıyafet değiştirmesi onun giyim kuşama ne kadar önem verdiğinin bir göstergesidir¹¹.

Ferdi ve Şürekâsı' nin kadın kahramanı Hacer de tıpkı bu kahramanlar gibi sarışın, mavi gözlü ve beyaz tenlidir. O da diğerleri gibi zayıf bir vücuda sahiptir. Romanın diğer kahramanı Saniha'yla kıyaslandığında, ondan çok daha güzeldir. Romanda Hacer'in güzelliğini rakibi Saniha da kabullenir ve onun bakış açısıyla verilen bölümde “.. bir başka dünyanın bir başka yaratığı gibi yadırganacak bir görünüş”e sahip olması, bir anlamda onun acı sonunun da habercisi gibidir¹².

Ferdi ve Şürekâsı' nda bedeninin kullanımıyla ilgili dikkat çeken bir husus da kıyafetlerin *Nemide'* dekinden çok daha ayrıntılı bir şekilde anlatılmış olmasıdır. Hacer'in kıyafetlerindeki ayrıntı onun hem zenginliğini hem de güzelliğini ve zevkini ortaya koyan bir araç durumundadır¹³. Kıyafet, Halit Ziya'nın romanlarında işlevsel olarak kullanılmış ve ilk romanından itibaren ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Ondan önce Türk romanında kahramanların kıyafetine bu kadar ince bir dikkat gösteren başka bir yazarımız yoktur. Zeynep Kerman bu durumu “Eski Türk kültüründen tamamıyla farklı olan bu giyiniş merakı ve maddeye verilen önem, Avrupalıca yaşam tarzının en önemli delili sayılabilir.” sözleriyle değerlendirir¹⁴.

Birinci gruba dahil edeceğimiz son kadın kahraman ise *Aşk-ı Memnû'* daki Nihal'dir. O da sarı saçlı, mavi gözlü ve kırılğan yaratılıştadır. Ancak bu romanda dikkati en çok çeken hususlardan biri, kahramanın fizik özellikleriyle ruh durumu arasındaki ilişkinin daha önce üzerinde durulan romanlardan daha detaylı olarak ele alınmış olmasıdır. Bir başka deyişle bu konudaki asıl başarı Nihal'in çizgilerinde hayat bulur. Bakışıyla, en küçük hareketiyle, hasta yüzüyle Nihal, düşüncemizde tüm gerçekliğiyle canlanan bir roman kahramanı olur. Nihal'in fiziksel özellikleriyle ruh durumu arasındaki bağlantının en güzel işlendiği bölümler, Adnan Bey'in kızıyla ilgili duygu ve düşüncelerinin yer aldığı satırlardır¹⁵:

¹¹ Zeynep Kerman, **Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı ile İlgili Unsurlar**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 1995, s. 128.

¹² Halit Ziya Uşaklıgil, **Ferdi ve Şürekâsı**, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 110.

¹³ Uşaklıgil, **Ferdi ve Şürekâsı**, s. 110-111.

¹⁴ Kerman, s. 164.

¹⁵ Halit Ziya Uşaklıgil, **Aşk-ı Memnû**, (Yayına Haz. Şemsettin Kutlu), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1978, s. 49.

“...Ama o, yüzüne baktıkça kendisine ağlamak isteğini veren hasta yüzü şu belirsiz çizgilerin arasından tam bir açık seçiklikle görülmüyordu. Ah! Nihal’in o yaşamaktan yakınıyor sanılan sarı, sarılığında uçucu bir pembeliğin aldatıcı sevinçleri hemen solacak gibi bir gül inceliğiyle titreyen hüznünlü yüzü! O hasta iken sizi yalancı gülücüklerle aldatmaya, çevresindekileri yapmacıklı bir mutluluk içinde aldatmaya çalışan, derinliklerinde hasta ruhu ağlarken (kendisi) gülen gözleri!..”

Kısaca özetlemek gerekirse, birinci gruba giren kahramanların hepsi fiziksel özellikleri bakımından birbirlerine benzerler. Bunlar, sarışın, mavi veya yeşil gözlü, beyaz tenli ve zayıf vücutlu genç kız veya kadınlardır. Sahip oldukları bu özelliklerin yanında asabi, hiddetli, kırılğan, çok çabuk sinirlenen ve hayat karşısında mücadele gücü olmayan kişilerdir. Bu kahramanların fiziksel özellikleri arasındaki bir başka ortak nokta da küçük yaşta kaybettikleri annelerinin hastalığını almış olmalarıdır. Vücutlarındaki zayıflığın kaynağı da bu hastalıklardır. Örneğin; Mazlume annesinden aldığı hastalık neticesinde histeriye mübtelâdır ve fevkalâde hadiddir. Mazlume biraz da bu mizacının etkisiyle ani bir hiddete kapılarak İhsan’a ihanet eder ve kendisine hakaret eden İhsan’ı terk ederek fuhuş bataklığına atılır¹⁶. Yani bir anlamda determinizm ilkesindeki ırsiyet, bu kahramanların hayatını menfi yönde etkileyen bir unsur olarak görülmektedir.

Halit Ziya’nın romanlarında ikinci grubu oluşturan kadın kahramanlar ise esmer, siyah saçlı, siyah veya koyu kahverengi gözlü genç kız veya kadınlardır. Kronolojik sırayı takip ettiğimizde bu grupta karşımıza çıkan ilk kahraman *Sefile*’deki İkbâl’dir¹⁷:

“İkbâl Hanım yirmi sekiz yaşlarında, uzun, iri yapılı bir kadındı. ..Uzun, siyah saçları, perişan bir halde dağılmış, dalgın dalgın süzölmüş olan gözlerini kıvrırcık, koyu kumral kirpikler tezeyyün etmekte idi. Mazlume İkbâl Hanım’ı şu dalgınlıkta pek güzel, fevkalade cazibeli buldu.”

Hatırlanacağı üzere yukarıda, aynanın karşısında kendi güzelliğini seyreden Mazlume’nin Bihter’i çağırıştırdığını ifade etmiştik. Tutkuları, cinsel açlığı yönüyle de İkbâl’le Bihter arasında bir benzerlik söz konusudur¹⁸: “Zeki kız anlamıştı ki İkbâl Hanım vücudunu müsün (yaşlı) bir zevcin ağışına attığı zaman, hükmettiği gibi hissiyât-ı şübhânesi (gençlik duyguları) müsteveli-i zulmet olmuş (karanlıklar içinde kalmış) değildi. Bilakis bu kadında hissiyât-ı şehvâniyeye (cinsel duygulara), lezaiz-i hayata şiddetli bir arzu, meftunâne bir inhimak (aşırı bir düşkünlük)

¹⁶ Ö. Faruk Huyugüznel, *İzmir’de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İzmir, 2004, s. 188.

¹⁷ Uşaklıgil, *Sefile*, s. 34-35.

¹⁸ Uşaklıgil, *Sefile*, s. 51.

vardı. ... Aşkla yaşamak, aşktan ölmek arzu eden bir vücut; kendisini bârid (soğuk), lakayd bir vücudun yanında gayr-i mütehassis (duyarsız) görürse ne olur?"

Nemide'nin kahramanlarından Nahit de uzun, siyah saçlı, koyu kestane gözlü, güzel bir kızdır. O da İkbâl gibi iri yapılıdır. Bu iri cüsseye sahip oluş bir anlamda onların güçlü, mücadelecî kişiler olduğunun da göstergesidir.

Ferdi ve Şürekâsı'nda Saniha da "... *tan vakti gibi saydam, duru bir yüzün kara gözlerle*" süslendiği bir fiziğe sahiptir¹⁹. Yazar Saniha'yı çizdiği bölümde onun güzelliğini anlatırken bir yandan da mahkûm olduğu mutsuzluğu ifade etmek için "siyah" rengi çok kullanır²⁰:

"Saniha'nın yüzü, bir ressamın -yaratıcılığının kaygıya kapıldığı bir sırada-fırçasının gözyaşlarından çıkmış tasalı bir yüz gibi, kısa ama gür siyah saçlarının arasında üzgün bir görünüş meydana getirmiş; yaslı bir gecenin karanlığından toplanmış kadar siyah gözlerinin altında donuk bir hilal görünmüş, o siyah gözlerin üzüntülü bakışına gölge düşürmüştü. ... Bu genç kızın genel durumuna bakılırsa; yaradılışın eli; yetim kalmaya, umutsuz olmaya kararlı bir vücut yaratmış; bu yüze umutsuz bir yaşamın en seçkin parçasını işlemiş sanılırdı."

Mehmet Tekin, büyük romanın özellikleri arasında kahramanın birey niteliği kazanması gerektiğini de söyler ve şöyle devam eder²¹: "*Bu nitelik ona ve romana 'sahihlik' verir. Bu nedenledir ki, davranış biçimini ön plana çıkararak tanıtım biçimi, diğerlerinden daha önemlidir. Diğer yöntemlerle verilen bilgiler, bir noktada 'kitabî' düzeyde kalırken, bunda bilgiler 'yaşantı' kalıplarıyla sunulur."*

Kahraman yaratmayı bu bakımdan ele aldığımızda ikinci grupta yer alan kadın kahramanlardan Bihter'in, tam anlamıyla bir "birey" olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Genç kadının büyük bir titizlik, dikkat ve ayrıntıyla okura tanıtılması romana geniş manada bir sahihlik kazandırmıştır. *Aşk-ı Memnû* pek çok yönden Türk romanının doruk noktasıdır.

Romanın baştan sonra dikkatli bir şekilde okunmasıyla Bihter'in düşmemek için nasıl çırpındığı; ama her şeye rağmen bataklıktan kurtulamayışı gözler önüne serilmiş olur. Yazarın *Hikâye* adlı eserinde Madam Bovary'den bahsettiği bölümde Madam Bovary yerine Bihter'i koyduğumuzda bu kahramanı da anlamak kolaylaşacaktır. Yazar sanki orada Bihter'in düşüşünü en kısa; ama en etkili şekilde anlatmıştır²²:

¹⁹ Uşaklıgil, *Ferdi ve Şürekâsı*, s. 24.

²⁰ Uşaklıgil, *Ferdi ve Şürekâsı*, s. 54.

²¹ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı*, Ötüken Yay., İstanbul, 2002, s. 91.

²² Uşaklıgil, *Hikâye*, s. 69.

“Madam Bovary (BIHTER) hikâyelerde rastlanan fahişeler gibi fuhuşlarından başka bir şeyi görünmeyen kadınlardan değildir. Onu incelemekle insan namuslu bir kadının kalbinde fuhşun nasıl büyüdüğünü, nasıl bazı olaylar karşısında ejder kesilerek saflık duygusunu yuttuğunu görür, mutsuz bir eşin kalbinden çıkan feryatlara, saf bir kadını fuhuş pisliğine atan üzüntülere tanıklık eder, gözünün önünde bir hayat döner, bütün o sahneler duygu gözünde canlanır; bir kadının en özel duygularını, ruhunun en derin garipliklerini öğrenir.”

Kadın kahramanların çiziminde bir önceki romanına göre daima gelişme görülen yazar, Bihter’i gerek vücut yapısı gerekse yüz hatlarıyla tam bir kadın olarak çizmiştir²³. Bihter, romanın başından itibaren annesine benzememek için çaba harcar; o, Melih Bey takımının gözde kadını Firdevs Hanım gibi olmayacak, onun gibi düşkünleşmeyecektir. Etrafındaki herkes, kardeşi Peyker’i babasına, onu da annesine benzetmektedir. Bir anlamda kötü son onun için kaçınılmazdır. İrsiyet burada da devreye girer ve bütün çırpınmalarına rağmen annesi gibi düşkün bir kadın olmaktan kurtulamaz. Romanda Bihter’in içinde bulunduğu çıkmazın anlatıldığı en can alıcı bölümlerin başında aynadan kendisini çırılçıplak seyrettiği satırlar gelmektedir. Berna Moran romandaki bu satırları şöyle yorumlar²⁴:

“Bihter’in o gece odasında çırılçıplak soyunarak kendini rüzgâra verişinin ve geçirdiği bunalımın anlatıldığı sayfalar, genç kadındaki doyumsuzluğun bilinç düzeyine çıkışını Uşaklıgil’in ustalıklı verdiği bir parçadır. ... Önemli olan Uşaklıgil’in Bihter’i ahlâksız bir kadın olarak değil, trajik bir karakter olarak işlemesi.”

Kısaca Bihter, Halit Ziya’nın Madam Bovarysidir.

Aynı sahneyle ilgili olarak Zeynep Kerman da şu açıklamayı yapar²⁵:

“Bir gece odasında soyunurken, vücudunun aksini seyreden Bihter, bu cehennem hayatı yaşayan vücuda acır. Yazar, bir tablo intibai uyandıran bu epizotta, bize Bihter’in vücut yapısını, çatışan duygularını, iç benliğini büyük bir ustalıklı aksettirir. Bu bölüm, vücudu hakir gören eski Türk edebiyatı anlayışından çok uzak, tamamen Batılı tarzda bir tahlil ve tasvirdir.”

Aynada kendisini uzun uzun seyrettikten sonra yatağına çıplak yatan Bihter, bir süre sonra uyku-uyanıklık arasında aynadan başka bir Bihter’in çıktığını ve kendisini sardığını hisseder. Bu bir anlamda Bihter’in kendisiyle

²³ Öner toy, s. 109.

²⁴ Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış (Ahmet Mithat’tan Ahmet Hamdi Tanpınar’a)**, İletişim Yay., İstanbul, 1983, s. 80.

²⁵ Kerman, s. 84.

yaşadığı cinselliktir ve genç kadının cinsel açlığının da kuvvetli bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Bilindiği üzere Tanzimat döneminde edebiyatımıza Batı edebiyatlarından pek çok çeviri eser kazandırılmıştır. Bu çevirilerin etkisiyle verilen ilk örneklerde cinsellik ve kadın erkek ilişkileri aslında çok ilgi çekmesine rağmen, Osmanlı toplumundaki kapalılık, yazarları bu konudan uzak durmaya sevk etmiştir. Ancak Halit Ziya'yla bu durum değişir. Halit Ziya'ya gelinceye kadar edebiyatımızda bir kadın vücudunun bu kadar ayrıntılı bir şekilde tasviri, cinselliğin bu kadar açık seçik anlatıldığı, edebî değeri olan bir eser adı vermek sanırsız mümkün değildir. Bihter'in vücuduyla birlikte, Adnan Bey'le görünüşte yaşadığı; ama hiçbir zaman onun için tatmin edici olmayan ve Behlül'le doyurulan cinsel açlığı, okuyucunun kafasında soru işareti bırakmayacak bir açıklıkla ele alınmıştır. Bihter'in tensel hazlara düşkünlüğü, davranışları ve psikolojisi arasındaki uygunluk ve sebep-sonuç doğrultusunda okuyucuya açıklanmaktadır. Çünkü ne kadar benzememeye çabalasa da o, Firdevs Hanım'ın kızıdır, onun gibi ten hazlarına düşkündür ve bir şekilde tutkularını tatmin etmesi gerekmektedir. Behlül'le yaşadığı cinsellik onda bir süre sonra tutkuya dönüşecek ve bu tutkunun devamı için hiçbir engel tanımayarak sonuçta bir felakete yol açacaktır. Bu noktada yani cinselliğin doyurulmaması sonucu hem kendi hayatlarını hem de çevresindeki kişilerin hayatlarını felakete sürükleyen Anna Karenina ve Madam Bovary ile Bihter arasında hiçbir fark yoktur. Kahramanlar arasında gördüğümüz bu ortak noktayı Ömer Türkeş tek bir cümleyle şöyle özetler²⁶:

“Cinnet, çıldırma ve ölüm, cinselliğini yaşayamayan kadınların ortak alinyazısıdır.”

Bihter söz konusu olduğunda akla ilk gelen özelliklerden bir diğeri de onun ve ait olduğu Melih Bey takımının diğer üyeleri olan annesi Firdevs Hanım ve ablası Peyker'in kıyafet zevkidir. *“Onlarda taklit edilemeyen şey giydikleri değil, giyinişleri”*dir²⁷. Bu giyiniş tarzı onların ne kadar zevkli olduklarının bir göstergesidir; ama daha da önemlisi, en mahrem giyim ürünlerinden yüzlerinin peçesine, eldivenlerinin rengine kadar her şey onlarda cinsellik çağrıştıran birer objedir²⁸: *“Peçelerini bir iliştişleri vardı ki onu herkesin peçesinden başka bir şey yapardı. Örneğin onlardan biri bir gün eldivenlerinden birini iliklemeği unutmuş olurdu: Eldivenin tersine devrilen kapağının arasından türlü türlü ince gümüş tellerle ya da altın zincirler arasında sıra ile inci ve mini mini yakut parçaları sıralanmış, zarif*

²⁶ Ömer Türkeş, www.pandora.com.tr.

²⁷ Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnû*, s. 20.

²⁸ Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnû*, s. 20.

bileziklerle dolu beyaz bir bilek öyle tatlı bir adam sendecilikle açık kalırdı ki, bir saniye görülebilen bu bilek artık unutulmazdı."

Kıyafetlerle insan davranış ve psikolojisi arasındaki ilişkinin büyük bir ustalıkla sunulduğu diğer roman ise *Mai ve Siyah*'tır. Ancak gerek *Mai ve Siyah* gerekse *Aşk-ı Memnû*'da kıyafet ile ruh bütünleşmesinin bir makale konusu teşkil edecek kadar tafsilat taşıdığını düşündüğümüz için bu konuya daha fazla girmemeyi uygun buluyoruz.

2. grupta yer alan bir diğer kadın kahraman Vedide'dir. Romanın başında Vedide'yi çekimsen, hatta silik denebilecek bir kimlikle görürüz. Ancak olaylar ilerledikçe onun güçlü kimliği ortaya çıkar. İlk evlendikleri zaman uzun boyuyla ince ve zarif bir yapıda olan Vedide, kızlarının doğumundan sonra dolgun bir vücuda sahip olur²⁹: *"Biraz uzunca boyuyla genç kızlık hayatında ince ve zarif iken şimdi gittikçe fazlalaşan bir dolgunlukla kalınlaşıyor, onu hareketlerinde daha az serbest, mişvoarında (yürüyüşünde) daha ağır yapıyordu."*

Yazar, Vedide'deki fiziksel değişiklikleri o kadar başarılı bir şekilde verir ki bu tasvirlerden sonra Ömer Behiç'in Neyyir gibi genç ve fiziksel özellikleri bakımından çok güzel bir kıza neden tutulduğunu anlamak kolaylaşır. Vedide'de Neyyir'in sahip olduğu gençlik, güzel bir vücut, rahatlık ve cilve yoktur. Fiziksel üstünlükler Ömer Behiç'i Neyyir'e yönlendirir. Dış görünüşü nedeniyle kocasının yanında hep bir aşağılık duygusuna kapılan genç kadın, gerçek kişiliğini küçük kızı Leylâ'nın ölmek üzere olduğu dönemde gösterir. Burada Vedide çok güçlü, kızının iyileşmesi için insanüstü çaba harcayan bir annedir. Romanın en can alıcı bölümlerinden birisi Leylâ'nın adım adım ölüme yaklaşmasının anlatıldığı satırlardır. Bir tarafta Neyyir'le girdiği gayri meşru ilişkiyi devam ettirmek istemeyen ama bundan da bir türlü kurtulamayan Ömer Behiç'in davranışları ve duygularıyla, evladını yitirmek üzere olan ve elinden bir şey gelmeyen Vedide'nin davranışları ve duyguları çarpışır. Ölüm döşegindeki Leylâ'nın başucundaki Vedide kendisine anneliğin verdiği bir güçle dayanabildiği noktaya kadar dayanır³⁰:

"Vedide, onun kilitlenen, gittikçe daha ziyade anud (inatçı) olan dişlerinin arasından boş kaşığı çektikten sonra o dakikaya kadar görülecek vazife için devam edebilen kuvvetinin, artık vazife bitince, birdenbire iflas ediverdiğini görür, elinden kaşığı fırlatarak düşer, baygınlıklar içinde acısının feryatlarını salıvermemek için dudaklarını kısarak, hemen oraya yataklığın yanından ayrılmayan iskemlesine çöker,

²⁹ Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırık Hayatlar* (Yayına Haz: Seval Karadeniz), Özgür Yay., İstanbul, 2006, s. 83.

³⁰ Uşaklıgil, *Kırık Hayatlar*, s. 378.

gözleri duvarın meçhul bir noktasına dikilmiş, geniş geniş soluyan nefesiyle burnunun kanatları şişmiş, düşünemeyerek beklerdi."

Bu tablo, ölmek üzere olan yavrusunun başucunda bekleyen çaresiz bir annenin duygularıyla davranışlarını gözümüzün önünde canlandıran çok güzel ve başarılı bir tasvirdir.

Halit Ziya'nın romanlarında yer alan 3. grup ise Mihriban Hanım, Firdevs Hanım ve az çok benzerlikle Bihter, Sahire Hanım ile kızları Nebile ve Neyyir'den meydana gelen meşum kadınlardır. Bu grupta yer alan kahramanlar -Bihter dışında- ikinci derecedeki kahramanlardır; ama bunun yanında olay örgüsünün gelişiminde önemli rolleri vardır.

İlk romanından itibaren romanın unsurları arasında yer alan zaman ve mekânın kullanımı, dil ve anlatım, olay örgüsü gibi konularda büyük bir gelişme gösteren yazar, bu grupta ele alınabilecek kadın kahramanların yaratılmasında da aynı başarıyı göstermiştir. Halit Ziya'nın romanlarında gereksiz veya fazlalık hiçbir kahraman yoktur ve ikinci dereceden veya önemsiz gibi görünen kişiler bile dikkatli bir gözlemlerle romana dahil edilmişlerdir.

Mihriban, Firdevs ve Sahire Hanımlar, evlilikleri zamanında başladıkları düşkün hayata kocalarını kaybettikten sonra daha büyük bir rahatlıkla devam ederler. *Sefile'*de, romanın başında Mihriban Hanım'ı yardımsever bir kişi olarak görmemize rağmen, yaşadığı yeri gördükten ve kızı İkbal tarafından nasıl bir yaradılıştaki olduğu anlatıldıktan sonra onun aslında etrafına sadece kötülük saçan bir kadın olduğunu anlarız. Fiziksel özellikleriyle değil de davranışlarıyla bir Mihriban Hanım'ı tanırız. Bu, hiç çekinmeden kızını kötü yola düşüren, onu pazarlayan bir kadındır. İkbal'in ölümü onu sanki hiç etkilemez ve bir anlamda kızının ölümüne sebep olan İrfan ve onun yeni dostu Mazlume ile yaşamaya devam eder.

Firdevs Hanım da tıpkı onun gibidir. Evliliğinin ilk yıllarından itibaren başkalarıyla ilişkiye girer ve yasak aşkının kanıtı olan mektupları ele geçiren kocasının üzüntüsüyle ölmesinden sonra kızlarını da dikkate almayarak sefil hayatına devam eder. Sözü edilen bu iki kadının ortak noktası, analık duygusundan mahrum olmalarıdır. Çocuklarına karşı bir sevgi duymadıkları gibi onların kötü yola düşmelerini de hiç umursamazlar. Hatta Firdevs Hanım için kızları Peyker ve Bihter, onun yaşlılığını ortaya çıkardıkları için birer suçludur. Kırk beş yılın yok etmeyi başaramadığı, bir gençlik kuruntusuyla gezinti yerlerinde her gülümsemeyi kendisine yorumlayan³¹, ömründen geçen her yılla artan beyazlarını saklamak için her seferinde saçlarını biraz daha sarıya

³¹ Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnû*, s.10.

boyayan³² Firdevs Hanım hala eskisi kadar genç ve güzel olduğunu kanıtlayabilmek için kızlarıyla kıyafet yarışına girer ve bazen komik durumlara da düşer.

Sahire Hanım'ın da onlardan çok farklı bir yanı yoktur. Onun davranışları da serbest ve düşkün bir kadının davranışlarıdır, yaşı geçkin olduğu halde hala erkeklerle gayri meşru ilişki içindedir. Diğer iki kahramandan ayrıldığı nokta, onun kızlarını kendisine rakip olarak görmemesidir. Kızlarını sevip sevmediğine dair bir sonuca varmak mümkün değildir; ama o da diğerleri gibi kızlarının kötü yola düşmesinin en büyük sebebidir.

Nebile ve Neyyir ise bu gruba giren genç kadınlardır. Nebile ve Neyyir de romanda karşımıza ilk kez kıyafetlerindeki ayrıntı ile çıkar. Ömer Behiç ve karısı Vedide, büyük sıkıntılarla sahip oldukları eve taşındıkları ilk gün, Kağıthane'den dönen kadınlı erkekli kalabalığı seyretmeye başlarlar. Bu kalabalık içinde Vedide'nin ilk dikkatini çekenler ise *"göğüsleri açık, yakaları geniş boncuklu harçlarla müzeyyen, yavru ağzı, ikisi bir örnek ferace giymiş"*³³ Veli Bey'in kızları olarak tanınan Nebile ve Neyyir olur. Sahire Hanım'ın hastalığı bahanesiyle eve çağrılan Ömer Behiç'in ilk gördüğü Nebile, Ömer Behiç'in ahlaksız doktor arkadaşı Bekir Servet'in sevgilisidir. Bu durumdan haberdar olan Ömer Behiç, onu bir erkek gözüyle en ince ayrıntısına kadar inceler³⁴: *"Yeşille sarıdan hangisine daha olduğunda tereddüt edilir gözlerinin sesindeki müterennim tazallümü itmam eden (ezgili yakınmayı güçlendiren) hazin ve sıcak bir nazarı vardı ki biraz süzgülün kapaklarının arasından kadifelenerek kayıyor ve mest bir tevakkufla mecrasını tebdil etmekte gecikiyordu. Kanatları gayet mühtez (titrek) ince burnunun, uçuk pembe dudaklarının, mütekâsif (yoğun) bir süt mavimsilikleriyle donuk beyaz cildinin arasında bu meşuk renkli gözlerin renk dalgalarından bir şaşaa uçuyor ve onu gece bir kibrit ziyasıyla görünmüş bir semaya benzetiyordu."*

Kardeşi Neyyir ise ondan daha güzel ve işveli bir genç kadındır. Ömer Behiç'i kendisine bağlamayı kafasına koyan genç kadın, daha ilk karşılaşmalarında bu emeline nâil olur. İlişkileri başlangıçta çok iyi gider; ancak bir süre sonra Ömer Behiç'in vicdan azabı ilişkilerinde aksamalara, çatışmalara sebep olur. *Aşk-ı Memnû'* dan sonra *Kırık Hayatlar'* da cinsellik daha ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Ömer Behiç'le Neyyir'in sevişmeleri başlangıçta birbirini arzulayan iki vücudun bir araya gelmesiyle bir süre sonra sevişmeyle savaşmanın ayrılmadığı bir hal alır. Yukarıda sözünü ettiğimiz Leyla'nın hastalığının seyri ve Vedide'nin tavrı ile Ömer Behiç'le Neyyir'in birlikteyken

³² Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnû*, s. 11.

³³ Uşaklıgil, *Kırık Hayatlar*, s. 67.

³⁴ Uşaklıgil, *Kırık Hayatlar*, s. 118.

yaşadıkları psikolojik savaş, romanın en can alıcı noktalarıdır. Ömer Behiç ve Neyyir, cinsel tutkularına söz geçiremeyen iki kişidir ve bir arada olamadıkları gibi birbirlerinden ayrılamazlar da.. Neyyir'in Mısırlı bir zenginle evleneceğini öğrendikten sonra, Ömer Behiç'in davranışlarındaki vahşilik ve hırçınlık iyice artar³⁵: *"O zaman onları ayıran bütün ihtilâflar sükût eder (anlaşmazlıklar susar), bir an evveline kadar bu iki vücudu birbirinin kanına susamış iki canavar halinde tutan adavet (düşmanlık) sebepleri silinir, her şeyin üstüne bir nisyan (unutuş) bulutunun telatımları (dalgaları) dökülür, ...bir muanaka (kucaklaşma) ile tekrar aşklarına avdet etmiş olurlardı. Fakat bu aşkta ruhu tenzih (temizleyen) ve ilâ eden, hissiyata bir vecd ve velhin istiğrakları (yükselten, duygulara bir coşku ve şaşkınlığın dalışları) arasında rifat ve ulviyet (yücelik ve büyüklük) veren, iki sevişen vücuda birbirinin hayali emellerine bir perestide timsal mahiyetini bahşederek (tapılan bir sevgili biçimini vererek) beraber yaşanmış saadet anlarını takdis ve taziz ettiren (kutsallaştırılan) bir mana yoktu; aksine, onların bu muanakasının üstünde birikmiş kinlerin, başka bir suretle intifa vesilesi (sönme sebebi) bulamayan şerareleri (kıvılcımları), son bir tesadüm (çarpış) arasında inhilâl ediyor (çözülüyor) gibiydi."*

Bu metinden de anlaşılacağı üzere birlikteliklerinin insanî duygularla bir alakası yoktur artık; onlar sadece tensel ihtiyaçlarını gidermek için birlikte olan ve bundan da vazgeçemeyen iki zayıf insandır.

Halit Ziya'nın romanlarında yer alan erkek kahramanlar söz konusu olduğundaysa, onları kadın kahramanları gruplandırdığımız gibi belirli özelliklerle ayırmak çok mümkün değildir. Bazı romanlarında erkek kahramanlar kadınlara göre sayıca fazla ve baskın olmasına rağmen, kadın kahramanlar erkek kahramanlardan daha canlı ve aktif görünmektedirler³⁶. Özellikle ilk iki romanında yani *Sefile* ve *Nemide*'de baskın olan kahramanlar genç kızlar ve kadınlardır. Bu romanlarda yer alan İrfan ve Nail, fiziksel özellikleri bakımından ayrıntılı bir şekilde tanıtılmazlar. Fiziksel özelliklere bağlı olarak bu erkeklerin ruhsal durumundan da fazla bahsedilmez. Ancak Nail'in tasviri bize onun kendi başına karar veremeyen, tutarsız bir yapıya sahip olduğunun ipuçlarını verir³⁷: *"Nail bu sırada yirmi üç yaşında bulunuyordu. Uzun siyah kirpiklerle bir çift siyah gözün üzerinde mürtesem (resimlenmiş) uzun siyah kaşlar, iki sıra beyaz dişlerini cüzi açıkta bırakan dudaklarını tezyin eden ince kara bıyık"* ile tasviri yapılan genç adamın *"ince ve uzunca boyu, zayıf parmakları; tabii bir vakar ile dik duran başındaki uzun ve ince saçları genç tabibe kadınlara mahsus ince bir letafet"* bahsetmektedir. Bir başka deyişle Nail'de bir zayıflık söz konusudur. İki genç

³⁵ Uşaklıgil, *Kırık Hayatlar*, s. 355-356.

³⁶ Huyugüzel, *Halit Ziya Uşaklıgil (Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler)*, s. 50.

³⁷ Uşaklıgil, *Nemide*, s. 117.

kız tarafından sevilme gururunu okşar; Nemide, “*bu hasta kız, bu tabip için bir tetkike şayan bir numune*”³⁸ olmaktan öte bir değeri haiz değildir.

Bir Ölüünün Defteri ile *Ferdi ve Şürekâsı*’nda erkek kahramanlar fazla olmasına rağmen onların fizik yapıları üzerinde de fazla durulmamıştır. Ancak son romanda Ferdi Efendi’nin tasviri kişilik-beden uygunluğunu göstermesi bakımından dikkate değer³⁹: “*Ferdi Efendi; ince, uzun boylu, içinde yuvarlandığı altınların rengini almış gibi sarı saçlı, sarı sakallı, bünyesinin zayıflığına kanıt sayılacak kadar donuk benizliydi. Hayatını baştan ayağa kaplayan sakat benliğinin verdiği endişeyle alnı çizilmiş; boyu, ömründen otuz sekiz yılını geride bıraktıktan sonra artık ileride yaşayacak çok yılı kalmadığını anlamış gibi biraz öne eğilmişti.*”

Aslında bu tasvir romanın da özeti gibidir. Ferdi Efendi bu dünyada en çok iki şeye önem verir: Kızı Hacer ve paraları. Saçları bile altın rengindedir. Sakat bir ruh dünyası vardır; kendi çıkarlarına da uyduğu için Hacer’i İsmail Tayfur’la evlendirmeyi aklına koyar. Ancak bu çıkara dayalı düşünce kendisiyle birlikte pek çok kişinin felaketine yol açacaktır.

Halit Ziya’nın erkek kahramanları içinde belki de en ayrıntılı işlenen kişi Ahmet Cemil’dir. Bu gencin fiziksel özellikleri üzerinde çok durulmaz belki; ama o, eserde duygu ve düşünceleriyle vardır. “*..latif kıvrıntularla bükülerek kulaklarından dolaşan uzun sarı saçları ensesine dökülmüş*”⁴⁰ bu genç adamın geleceğe ait çok fazla hayali olmasına rağmen birer birer hepsini yitirir ve en sonunda annesiyle birlikte İstanbul’dan ayrılır. Arkadaşı Hüseyin Nazmi ise “*derin kırılmış siyah ve sert saçlarının altında küçük başı, nahif çehresinde parlayan gözleri, henüz terlemeye başlayan bıyıklarının altında ince donukça dudaklarıyla güzel ve zeki olduğu için sevimli bir genç*”tir⁴¹. Ahmet Cemil’in sarı ve yumuşak saçlarına mukabil Hüseyin Nazmi’nin sert ve siyah saçları vardır. Dış görünüşlerindeki bu ayrılık onların psikolojileriyle de yakından ilgilidir. Biri korkak, çekingen, fazla mücadeleci olmayan bir genç adam, diğeri biraz da şansının yardımıyla kendine güvenen, istediğini elde eden bir genç adamdır.

Ahmet Cemil’in şiire getirmek istedikleri zamanına göre radikal sayılabilecek şeylerdir. Bu düşünceler ışığında bir şiir kitabı oluşturur. Onun fizikî özellikleri verilirken yazar şiire ait özelliklerle bu genç adamı bütünleştirmiştir⁴²: “*Ahmet Cemil’in sesinde terennüm eden saf âhenk, dehanın sihir*

³⁸ Uşaklıgil, *Nemide*, s. 119.

³⁹ Uşaklıgil, *Ferdi ve Şürekâsı*, s. 16.

⁴⁰ Halit Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah* (Yayına Haz: Enfel Doğan), Özgür Yay., İstanbul, 2003, s. 14.

⁴¹ Uşaklıgil, *Mai ve Siyah* s. 74.

⁴² Uşaklıgil, *Mai ve Siyah* s. 23-24.

asasına temas etmiş zannedilen çehresinde parlayan bir saniha yıldızı; lambanın hafif ziyası ve dalgalanan tütün dumanları arasında görünen heyeti, ruhu okşayan bir nazım suretinde titrek dudaklarından dökülen bu sözler"le o, tam bir şairdir. Romanda ünlü bir şair olarak geçen İlhami Efendi'nin tasvirinde de şiirsel özellikler dikkati çekmektedir⁴³.

Ahmet Cemil'in yaşadığı sıkıntıların, üzüntülerin etkisiyle, vücuduyla birlikte ruhu da yorulmuş, genç yaşında çökmüştür. Ahmet Cemil'deki bu değişimler, yazar tarafından başarılı bir çizgiyle adım adım verilir⁴⁴: "Beş sene evvel hayata uzun kumral saçları ile, ümitle münevver gözleriyle giren Ahmet Cemil'in yerinde şimdi yanakları çökmüş, dudakları hayatının matem acısı ile takallüs etmiş (kasılmış) harap bir vücut .." vardır. Burada da sebep-sonuç ilişkisi söz konusudur.

Aşk-ı Memnû'nun erkek kahramanı Adnan Bey ise okuyucuya Bihter'in gözünden tanıtılır⁴⁵: "Bu ad gözlerinin önüne şık, zarif, en seçkin bir ortamdan olan, birçok yükselme olasılıklarına aday; uzaktan kır mı kumral mı pek ayırt edilemeyen sakalları çenesinde hafif çizgiyle ayrılarak iki yana taranmış, her zaman güzel giyinen, her zaman güzel yaşayan, ince eldivenlere hapsedilmiş parmakları altın telli gözlüğünü çabuk bir hareketle beyaz zarif keten bir mendilin ucuyla sildikten sonra her rastlantıda kendisine bir rica bakışıyla bakan, güzel, o kadar ustalıklı saklanan elli yaşına karşın hâlâ güzel bir koca koyuyordu."

Her hareketinde, kıyafetinin her ayrıntısında var olan büyük zariflik ve zenginlik, Bihter'in bu evliliği kabul etmesinin önemli nedenlerinden biridir. Yazar, bu evliliği her iki taraf için de geçerli nedenlere bağlamıştır. Bihter'in gençliği ve güzelliği, Adnan Bey'in zarafeti ve zenginliği. Ayrıca Adnan Bey'in tasvirinin Bihter'in gözüyle yapılmış olması, gerçekliğini daha da belirgin kılmıştır.

Kırık Hayatlar'da da Ömer Behiç karısı Vedide'nin bakış açısıyla okuyucuya sunulur⁴⁶. Bu tasvirde de fiziksel özellikleri bakımından çekici bir erkek olan Ömer Behiç'le doğumlardan sonra şişmanlayan Vedide arasındaki tensel çekimin azalması ve doktorun Neyyir'le gayri meşru ilişki içine girmesi sebep-sonuç bağlantısıyla verilmektedir. Vedide, kocasını gözünde o kadar büyütür ki bazen onunla birlikteyken aralarındaki mesafenin büyüklüğünden titrer.

Ömer Behiç aradığı her şeye evinde sahip olduğunu düşünürken bir gün bastırılmış duygularının esiri olur; bu aldatma olayından sonra onun içinde var olan diğer Ömer Behiç'le tanışırız. Bu, tensel hazları için evini, karısını ve hatta

⁴³ Uşaklıgil, *Mai ve Siyah* s. 251.

⁴⁴ Uşaklıgil, *Mai ve Siyah* s. 384.

⁴⁵ Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnû*, s.29.

⁴⁶ Uşaklıgil, *Kırık Hayatlar*, s. 83.

ölüm döşeğindeki kızını bırakabilecek bir adamdır. Bir taraftan vicdan azabı çekmekte; ama diğer yandan da bedeninin isteklerine karşı koyamamaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Ömer Behiç'in Neyyir'le olan ilişkisi çok ayrıntılı bir şekilde okuyucuya sunulmuştur.

Nesil-i Âhir'de ise kahramanlar genel olarak Süleyman Nüzhet'in bakış açısıyla tanıtılmıştır. Bu romanda fiziksel özelliklerden ziyade insan davranışlarının psikolojiyle uyumu söz konusudur. Süleyman Nüzhet'in özellikleri ise yazar tarafından bize sunulur⁴⁷: *"Tuvalet çantasını açtı; yatmadan önce bir güzel yıkanmak, saçlarını fırçalamak, kolonya suyu ile yüzünü, gözünü, ensesini, kulaklarını silmek alışkanlığı vardı. Vücuduna âşıkça bir tutkunlukla onu her zaman temiz tutar; sonra çamaşırlarını, giydiklerini, ufak tefeğini en iyisinden ve güzelinden seçerdi."* Süleyman Nüzhet'in kendisine gösterdiği özeni anlatan tasvirler birkaç yerde tekrarlanır. Halit Ziya'nın erkek kahramanlarında dikkat çeken bir husus, kıyafetlerine çok özen göstermeleri, kendilerine çok iyi bakmalarıdır. Kadın kahramanlar gibi erkekler için de kıyafet ve bakım çok önemlidir. Nihat Bey, Adnan Bey, Ömer Behiç, Süleyman Nüzhet, İrfan ve Şakir bu açıdan ortak bir noktada birleşirler. Beden, kıyafet ve psikoloji uyumu bu kahramanlarda açıkça karşımıza çıkar ve kıyafetler vasıtasıyla kahramanların durumları, hayata bakış tarzları, dahil oldukları sosyal statü bize verilmiş olur.

Yukarıda ifade edildiği üzere Mazlume'nin aynada kendi güzelliğini seyretmesiyle başlayan yolculuk Aşk-ı Memnû'da Bihter'in bir anlamda kadınlığını hissettiği anla doruk noktasına ulaşmıştı. *Nesil-i Âhir'in* erkek kahramanı Nüzhet de aynada kendisini seyrederek⁴⁸: *"Biraz yüksekçe boyuna, onu kılık değiştirmiş bir askere benzeten geniş omuzlarına, kabarıkça göğsüne, şimdilik daha dimdik duran, daha pek çok yılların ağırlığına katlanabilecek bir sağlamlıkla ufak bir eğilme başlangıcı bile göstermeyen boyuna posuna baktı! Bütün toplam yapısında öyle zengin bir yaşama gücü, öyle direnişli bir erkeksi bedensellik buldu ki, kaslarının ve kemiklerinin oluşmasının bu bolluğundan ve yiğitliğinden bir rahatlama hazzı duydu."* Nüzhet de tıpkı Bihter gibi aynada gördüklerinden çok memnundur. Birisine kadınlığını hatırlatan yansıma, diğeri için hâlâ çekici bir erkek olduğunun kanıtıdır. Her iki tasvir de beden-psikoloji uyumu içinde başarıyla verilmiştir.

Sonuç

Halit Ziya'nın romanlarında hiçbir kişi, hiçbir unsur gereksiz kullanılmamıştır. Hepsinin olay örgüsü içinde küçük veya büyük bir işlevi vardır. İkinci ve hatta üçüncü derecedeki kahramanlar bile yapıyı

⁴⁷ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesil-i Âhir (Son Kuşak)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 42.

⁴⁸ Uşaklıgil, *Nesil-i Âhir* s. 181.

sağlamlaştıran birer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. *Aşk-ı Memnû*'da düğün evindeki kadınlar, kıyafetleri ve davranışları, *Mai ve Siyah*'taki Alman şarkıcı kadınla, gazinoda sahne alan diğer kişiler, gece eğlencesine çıkanlar, yine aynı romandaki İkbal ve Lamia arasındaki kıyafet ve kişilik zıtlığı, *Nesl-i Âhir*'deki Azra'nın kıyafetleri, alışverişteki davranış şekli, vapurdaki kadınlar, *Server*'in sadece yüz ifadeleriyle bile pek çok şey anlatabilmesi, *Kırık Hayatlar*'daki Bekir Servet, Leyla'nın gözümüzün önünde yavaş yavaş ölüme yaklaşması ve ölüm anı, Suzidil ve oğlu, İsmet, Şekûre, Refet ve burada adını sayamadığımız diğer bütün kahramanlar, davranışları, fiziksel özellikleri, psikolojileriyle vaka zincirini tamamlayan ve kuvvetlendiren birer halkadır.

Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarında bazen genç kız veya kadınlar bazen de erkek kahramanlar ön plandadır. "Zengin bir aile içinde doğan ve daima zengin muhitlerinde bulunmuş olan, eserlerinde umumiyetle maddî şartların tazyikini duymayan ve sadece aşk için yaşayan insanların hayatını" anlatan Halit Ziya'nın bu kahramanları davranışlarıyla, kıyafetleriyle, psikolojileriyle ait oldukları sosyal sınıfı, hayata bakış tarzlarını açıkça ortaya koyarlar.

Romanlarda yer alan kadın kahramanlar erkeklere oranla daha canlı ve daha aktif olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kahramanlar, etiyile kemiğiyle karşımızda canlanan, kalpleri üzerine parmağımızı bastırdığımızda kalp atışlarını duyduğumuz kişilerdir. Tafsilat gibi görünen en küçük bir ayrıntı bile kahramanın kişiliğini ortaya koyan bir unsurdur ve "gerçek bir romanın da böyle olması gerekir."⁴⁹

Kaynakça

HUYUGÜZEL, Ö. Faruk (1995), *Halit Ziya Uşaklıgil (Hayatı, Sanatı, Eserlerinden Seçmeler)*, İstanbul: MEB Yay.

_____ (2004), *İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay.

KERMAN, Zeynep (1995), *Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı ile İlgili Unsurlar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.

MORAN, Berna (1983), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış (Ahmet Mithat'tan Ahmet Hamdi Tanpınar'a)*, İstanbul: İletişim Yay.

ÖNERTOY, Olcay (1995), *Halit Ziya Uşaklıgil Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

TEKİN, Mehmet (2002), *Roman Sanatı*, İstanbul: Ötüken Yayınevi

⁴⁹ Huyugüzel, *İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, s. 195.

TÜRKEŞ, Ömer, www.pandora.com.tr

UŞAKLIGİL, Halit Ziya (1998), *Hikâye*, İstanbul: YKY

_____ (2006), *Sefile*, İstanbul: Özgür Yay.

_____ (2006), *Nemide*, İstanbul: Özgür Yay.

_____ (1984), *Ferdi ve Şürekâsı*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri

_____ (2003), *Mai ve Siyah*, İstanbul: Özgür Yay.

_____ (1978), *Aşk-ı Memnû*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi

_____ (2006), *Kırık Hayatlar*, İstanbul: Özgür Yay.

_____ (1990), *Nesl-i Âhir (Son Kuşak)*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi